

КОСАЧ МИХАЙЛО ПЕТРОВИЧ

*Михайло Петрович Косач,
старший брат Лесі Українки.
Фото 1903 р.*

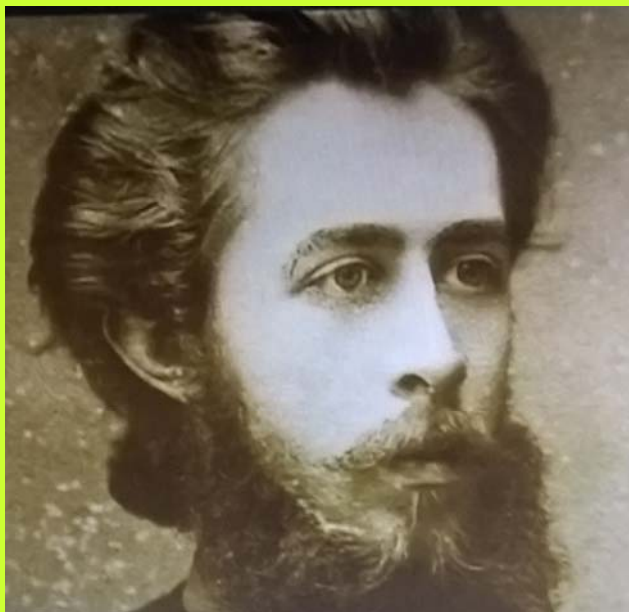
**ПРИВАТ-ДОЦЕНТ КАФЕДРИ ФІЗИКИ
фізико-математичного факультету
Імператорського Харківського університету**

Передмова

Фізико-математичний (Фізичний) факультет - один з перших, найбільш відомих факультетів Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, авторитет якого упродовж усього періоду його існування, становлення та розвитку створювався багатьма відомими вченими-фізиками, наукова й педагогічна діяльність яких була пов'язана з університетом. Їх імена назавжди вписані в історію факультету. Але в ній є й такі особистості, які мало відомі широкому загалу. Серед них і Михайло Петрович КОСАЧ, який у 1901-1903 р р. працював на посаді приват-доцента кафедри фізики фізико-математичного факультету Імператорського Харківського університету.

**Михайло Петрович
Косач
(1869-1903)**

Михайло Петрович Косач

(літературний псевдонім Михайло Обачний, Михайло Козак тощо);

Народився 13 (25) липня 1869 р. у м. Новограді-Волинському Волинської губернії (нині Житомирська область), Україна. Помер 3 (16) жовтня 1903 (у віці 34 роки) у Харкові.

Український вчений-фізик, математик, метеоролог, письменник, перекладач, автор низки оповідань та наукових праць, надрукованих в періодиці, засновник літературного гуртка «Плеяда», громадський діяч.

Михайло Косач – син Петра Антоновича Косача та Олени Петрівни Косач-Драгоманової (Олени Пчілки).

Старший брат Лесі Українки (Лариси Петрівни Косач), Ольги Косач-Кривинюк, Оксани Косач-Шимановської, Миколи Косача та Ізидори Косач-Борисової.

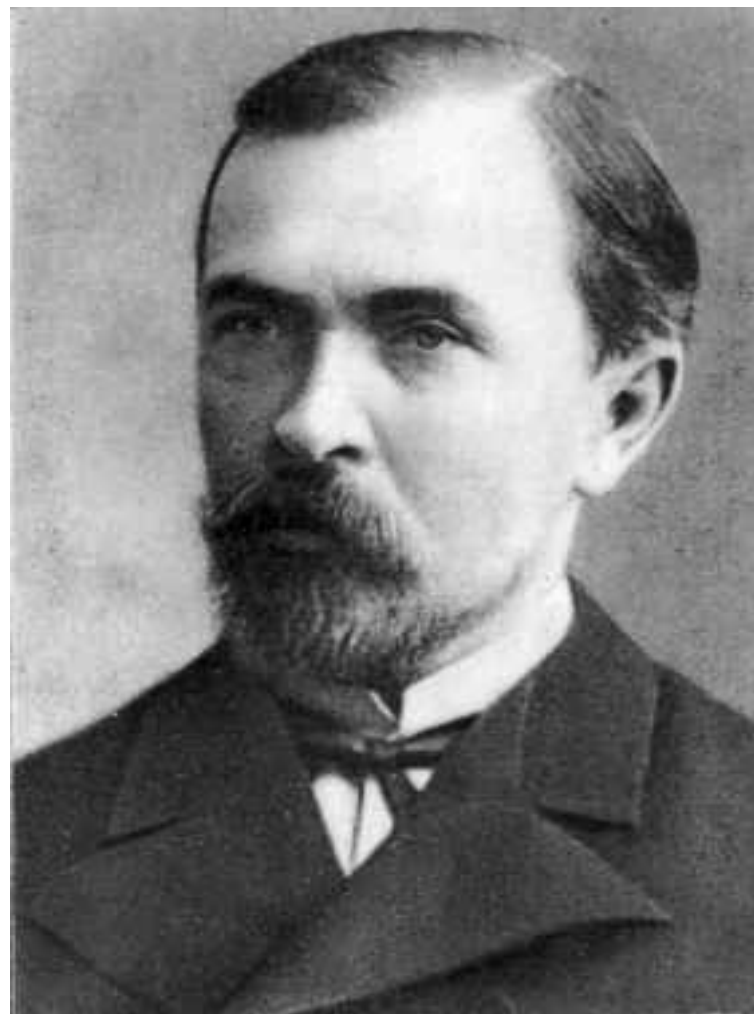
Перебував у шлюбі (з 12 вересня 1893 р.) з Олександрою Євгенівною Судовщиковою (літературний псевдонім Грицько Григоренко).

Дочка - Мільська Євгенія Михайлівна (1898 року народження).

Петро Антонович Косач,

батько М.П. Косача, дійсний статський радник, народився 20 грудня (1 січня нов. ст.) 1841р., Мглин, Чернігівська губернія. Навчався в Петербургському та в Київському університетах.

- **Події**
- **25 червня 1868 р. шлюб з Ольгою Петрівною Драгомановою (Оленою Пчілкою).**
- **25 липня 1869 р. народження дитини Михайла Петровича Косача (Обачного).**
- **25 лютого 1871 народження дитини Лариси Петрівни Косач-Квітки (Лесі Українки).**
- **25 травня 1877 р. народження дитини: Ольги Петрівни Косач (Кривинюк).**
- **1882 народження дитини Оксани Петрівни Косач (Шимановської).**
- **3 вересня 1884 народження дитини Миколи Петровича Косача.**
- **1888 народження дитини Ізидори Петрівни Косач (Борисової).**
- **2 квітня 1909 день смерті П.А. Косача.**

Петро Антонович Косач

20.12. 1841 - 02.04. 1909

Оле́на Пчі́лка - українська письменниця, меценатка, перекладачка, етнограф, фольклористка, публіцистка, громадська діячка, член-кореспондент Всеукраїнської академії наук.

- **Ім'я при народженні: Ольга Петрівна Драгоманова, Літературний псевдонім Олена Пчілка. Народилася 17 (29) червня 1849 року, м. Гадяч, Полтавська губернія, Російська імперія.**
- **Померла 4 жовтня 1930 р., м. Київ, Українська УРСР, СРСР. Поховання: Байкове кладовище, м. Київ.**
- **Мати: поетеси Лесі Українки; Михайла Косача; Ольги Косач-Кривинюк; Оксани Косач; Миколи Косача та Ізидори Косач-Борисової, сестра професора Михайла Петровича Драгоманова, дружина Петра Антоновича Косача.**

**Ольга Петрівна Косач
(Олена Пчілка)**

**Олександра Євгенівна
Судовщикова-Косач**

**Дружина М.П. Косача
Олександра Євгенівна
Судовщикова-
Косач (літературний псевдонім
Грицько Григоренко).**

- Народилася 16 (28) березня 1867 р., м. Макар'єв, Костромська губернія.
- Померла 27 квітня 1924 р., Київ).
- Укр. письменниця, перекладачка, учасниця літературного гуртка «Плеяда», феміністка, громадська діячка.

**Подруга і сподвижниця Лесі
Українки та Олени Пчілки.**

Михайло Петрович Косач народився 13 (25) липня 1869 р. у м. Новограді-Волинському в родині Петра та Ольги Косачів. Був охрещений 22 липня (3 серпня) 1869 р. Його хрещеними батьками стали рідний дядько, приват-доцент Київського університету Михайло Петрович Драгоманов, і тітка-дворянка Олена Антонівна Косач. Дитячі роки Михайло Косач провів у Новограді-Волинському (перші десять років), згодом у Луцьку, Києві та в селі Колодяжне на Волині.

У 1884 р., отримавши домашню початкову освіту, Михайло Косач успішно склав іспити при Першій київській гімназії і відразу ж був зарахований до 5-го класу класичної гімназії у м. Холмі тодішньої Люблінської губернії (нині м. Хелм, Польща). У 1888 році Михайло Косач закінчив гімназію зі срібною медаллю і того ж року вступив на математичний відділ фізико-математичного факультету Імператорського Київського університету Св. Володимира.

Будівля Імператорського Київського університету Св. Володимира, в якому з 1888 по 1891 р. навчався Михайло Косач.

Михайло Косач. 1888 р.

З 1888 по 1891 р. — Михайло Косач був студентом математичного відділу фізико-математичного факультету Імператорського Київського університету Св. Володимира.

У цей же час разом із сестрою Лесею Українкою за підтримки матері Олени Пчілки заснував у Києві літературний гурток української молоді «Плеяда», головне покликання якого полягало у читанні та критиці нових творів і перекладів, створення літератури для освіти, видання збірок з українською белетристикою, етнографічними та історичними нарисами. Грандіозні плани гуртка не були втілені у життя, оскільки цензура у 1889 року заборонила вже підготовлені до друку збірки.

На прохання Михайла Леся Українка сформувала список зарубіжних авторів, яких необхідно було перекласти українською мовою, й учасники гуртка взялись за перекладацьку роботу. У 1893 р. гурток припинив свою діяльність.

З різних причин своє навчання в Імператорському Київському університеті Св. Володимира Михайло Косач не завершив. У 1891 р. він перевівся на математичне відділення фізико-математичного факультету Імператорського Дерптського університету, який у 1893 р. був перейменований на Імператорський Юріївський університет. Нині це Тартуський університет, Естонія. У 1894 р. він успішно закінчив це відділення, а через рік, у 1895 р., закінчив також і фізичний відділ фізико-математичного факультету. Навесні 1895 року Михайло Косач захистив дисертацію на звання кандидата фізики на тему «Актиноелектричні явища». Ще студентом він працював асистентом фізичного кабінету, готував і проводив лекційні демонстрації під керівництвом відомого вченого професора князя Б.Б. Голіцина, згодом академіка. Б.Б. Голіцин був винахідником електричного сейсмографа, основоположником сейсмології як точної науки, першим президентом Міжнародної сейсмічної асоціації.

Як випускник із числа найкращих студентів Михайло Косач у 1895 р. був призначений на посаду асистента фізичної лабораторії Юріївського університету. Він також викладав фізику і математику в Тартуській жіночій гімназії.

ФОТОТИП А. И. Вильбергъ

С. П. Б. МѢШ. 2-51.

Главное здание университета.

**Головна будівля Імператорського Дерптського (Юріївського)
університету.**

У 1897 р. Михайло Косач склав іспити на звання викладача фізики та математики і отримав право читати лекції в Юріївському університеті. У грудні 1899 року він захистив магістерську дисертацію на тему «Відбивання світла в одновісному кристалічному середовищі» і отримав посаду приват-доцента фізики Юріївського університету. Його науковим керівником був проф. О.І. Садовський (1859–1923). Працюючи асистентом проф. О.І.Садовського в фізичній лабораторії Юріївського університету (жовтень, 1898 р.), Михайло Косач брав безпосередню участь (фактично був співавтором) у проведенні дослідів із виявлення механічної обертової дії світла на кристалічну пластинку. Теоретичні розрахунки О.І. Садовського у 1935 році були підтверджені експериментально американським вченим Річардом Бетом і отримали назву «ефект Садовського». Цей ефект свідчить про пряме перетворення світлової енергії в механічну.

Є достатні підстави вживати назву «ефект Садовського-Косача» (Володимир Шевчук, дійсний чл. НТШ, м. Львів).

Вчені, з якими спілкувався та співпрацював Михайло Косач у Юріївському університеті.

ГОЛІЦІН
Борис Борисович
(1862 – 1916)

Князь, академік (1908),
Основоположник
сейсмології, перший
президент Міжнародної
сейсмічної асоціації
(1911 – 1914) рр., під
керівництвом якого
М. П. Косач ще
студентом працював у
фізичному кабінеті
Дерптського ун - ту.

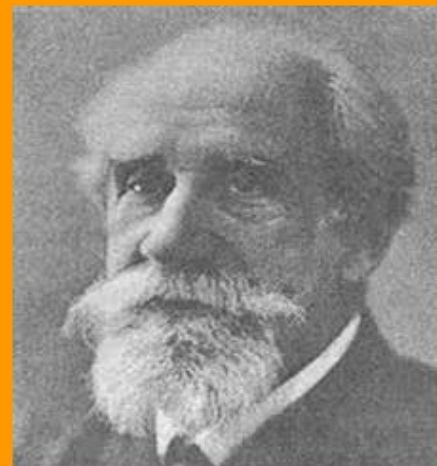
САДОВСЬКИЙ
Олександр Іванович
(1859 – 1923)

Професор фізики
Юріївського ун-ту,
директор фіз. лаб – ї,
науковий керівник
магістерської
дисертації М. Косача
“Відбивання
світла в одновісному
кристалічному
середовищі
(захист 1. 12. 1899 р).

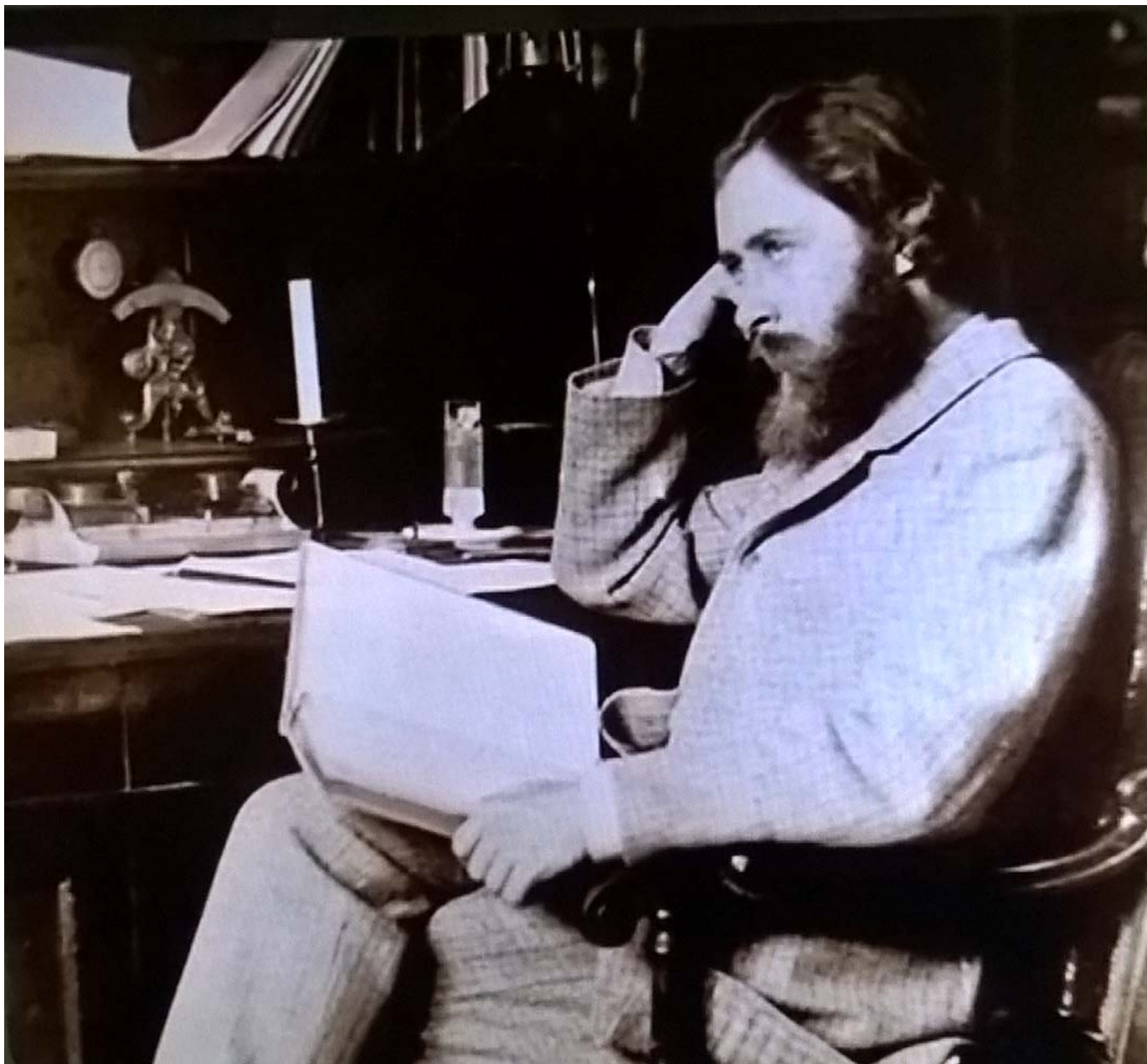
ЛЕВИЦЬКИЙ
Григорій Васильович
(1852 – 1917)

Професор астрономії,
ректор Дерптського
ун-ту (1903 – 1905) рр.,
директор Дерптської
обсерваторії (1898 –
1908) рр., перший
офіційний опонент на
захисті 1-го грудня
1899 р. магістерської
дисертації М. Косача.

СРЕЗНЕВСЬКИЙ
Борис Ізмаїлович
(1857 – 1934)

Метеоролог, кліматолог,
організатор в Україні
метеорологічної служби.
Упродовж (1894 – 1918)
працював професором
Тартуського ун – ту. З
1919 директор Київської
Метеорологічної
обсерваторії. З 1920 р. –
академік Української
академії наук.

Михайло Косач в лабораторії Юріївського університету.

**Біографічні дані та
інформація про діяльність
Михайла Косача, які
містяться у виданні**

Екз. А-8148

**БИОГРАФИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ
ПРОФЕССОРОВЪ И ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ
ИМПЕРАТОРСКАГО
ЮРЬЕВСКАГО, БЫВШАГО ДЕРПТСКАГО,
УНИВЕРСИТЕТА**

ЗА СТО ЛѢТЪ ЕГО СУЩЕСТВОВАНІЯ (1802—1902).

ТОМЪ I.

Подъ редакціей

Г. В. ЛЕВИЦКАГО,

ординарнаго профессора Императорскаго Юрьевскаго университета.

Дополненія.

Къ стр. 430-ой: Каѳедра физики.

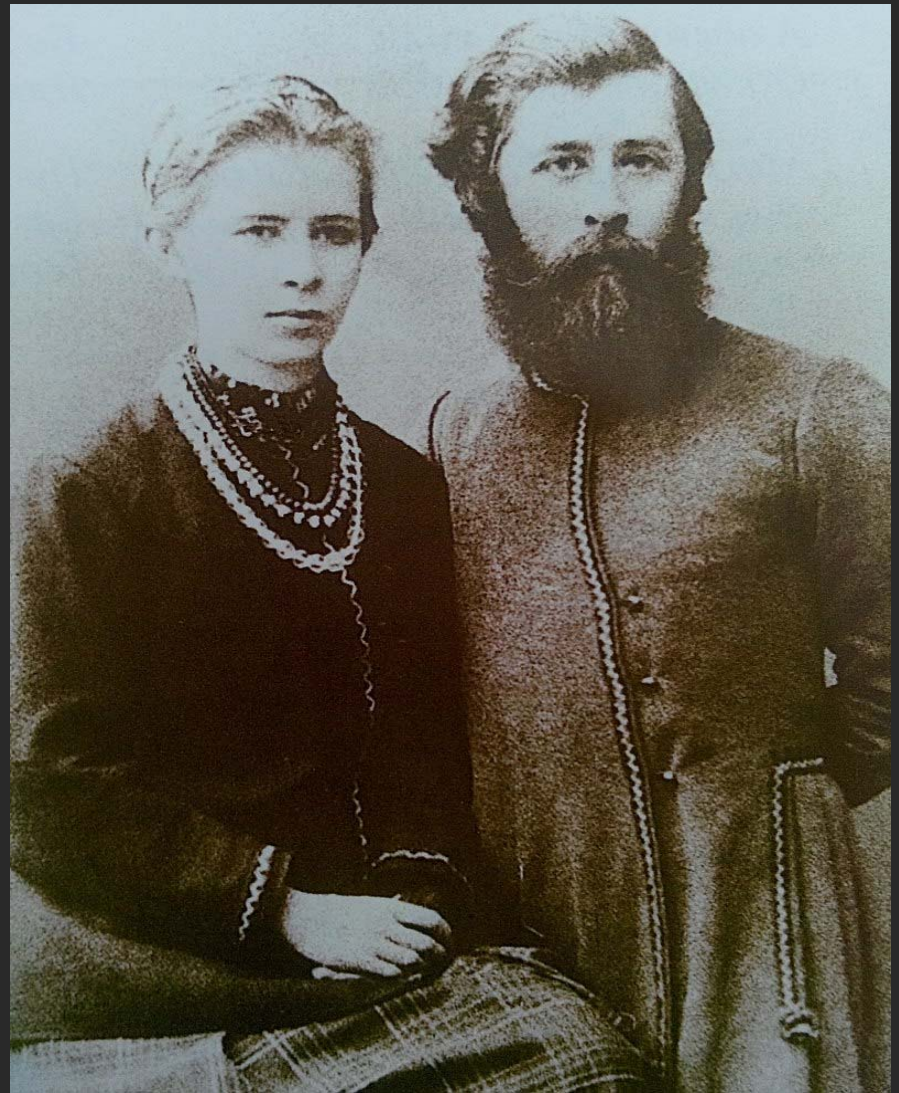
Косачъ ¹⁾, Михаилъ Петровичъ, родился 12-го іюля 1869 г. въ Новгородъ-Волынскѣ. Окончивъ въ 1888 г. курсъ съ серебряною медалью въ гимназій г. Холма, Люблинской губ., К. поступилъ въ томъ же году на математическое отдѣленіе физ.-матем. факультета Кіевскаго университета, изъ котораго осенью 1891 г. перевелся на то же отдѣленіе физ.-матем. факультета Дерптскаго университета. Въ этомъ университетѣ К. получилъ въ 1894 г. званіе дѣйствительнаго студента математики, а въ 1895 г. — степень кандидата физики. По выдержаніи въ 1898 г. испытанія на степень магистра физики и по защитѣ 9 декабря 1899 г. диссертации pro venia legendi, К. допущенъ къ должности приватъ-доцента физики въ Юрьевскомъ университетѣ, съ 16 декабря того же года. Какъ приватъ-доцентъ, К. читалъ курсы по специальнымъ отдѣламъ физики и велъ практическія занятія со студентами. Съ 1894 г. К. исполнялъ обязанности ассистента физическаго кабинета. Въ 1901 г. К. принятъ въ число приватъ-доцентовъ Харьковскаго университета по предмету физики и состоитъ въ этомъ званіи до настоящаго времени.

Сочиненія: Отраженіе свѣта въ кристаллической одноосной средѣ. Ученыя Зап. Юрьевскаго универ. 1899 г. — Отраженіе свѣта внутри одноосныхъ кристалловъ. Извѣстія X Съѣзда естествоиспытателей и врачей. — Къ теоріи града. Изв. XI Съѣзда естеств. и врачей. — Интеграторъ энергій вѣтра съ непрерывной энергіей. Изв. XI Съѣзда естеств. и врачей. — Ueber eine Lücke in den Theorien der Wärme u. d. Temperaturänderung im Boden. Meteorol. Zeitschr. 1902. Heft 8.

Профессоръ Левицкій.

**Леся Українка, Михайло Косач,
Маргарита Комарова.
Одеса. Фото 1889 р.**

**Лариса і Михайло Косачі.
1890 р.**

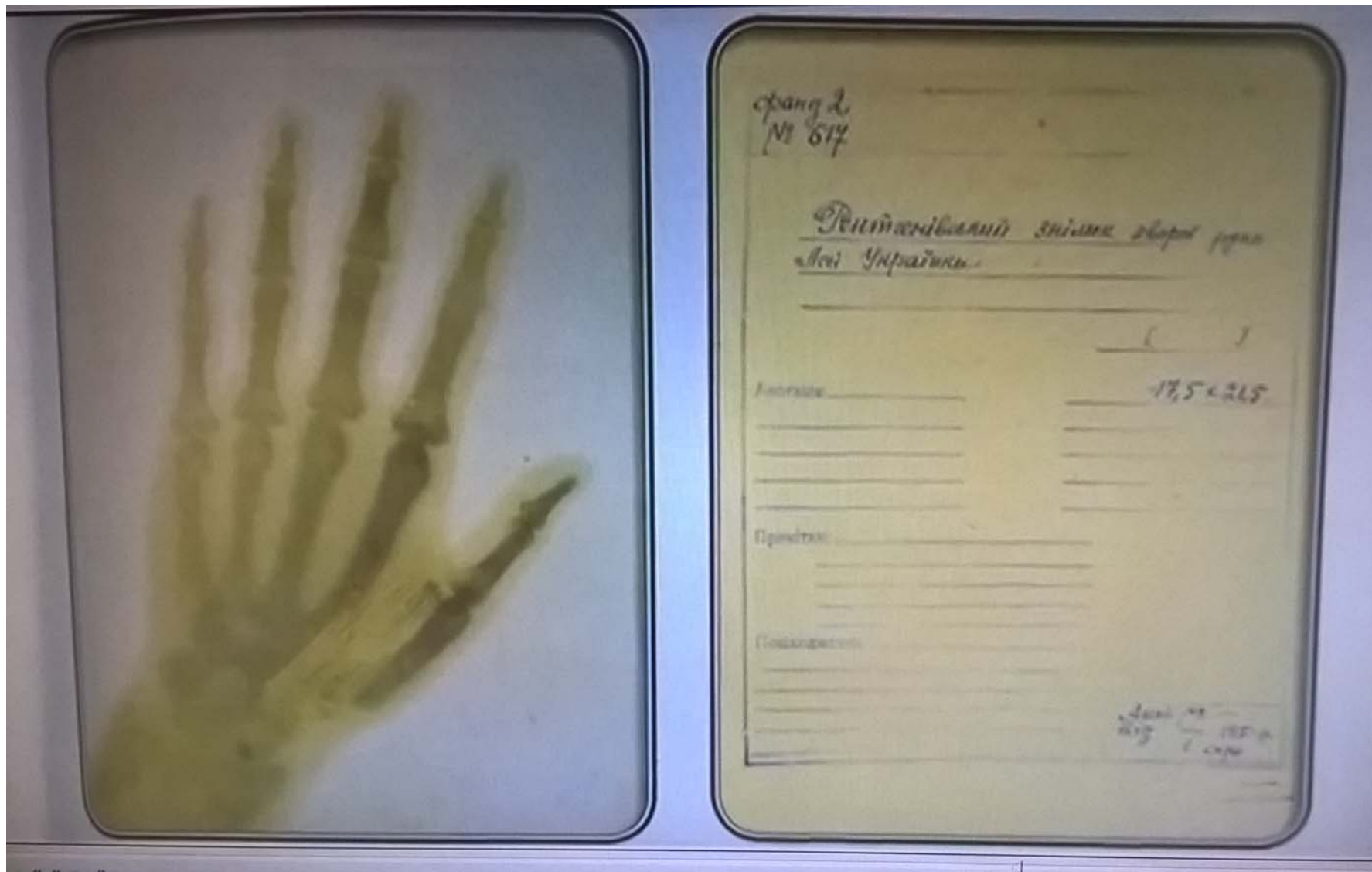
Наукова діяльність Михайла Косача у Юріївському університеті.

Сфера зацікавлень Михайла Косача полягала у глибокому вивченні й дослідженні проблем метеорології, геофізики, динаміки атмосфери, походження атмосферних електричних явищ, фізики Х-променів. Зокрема, у листі до своєї сестри Лесі Українки від 12.03.1899 р. Михайло Косач повідомляв про своє захоплення Х-променевим фотозніманням як потужним засобом у діагностиці хвороб кісток людського організму. Він сконструював апарат, яким зробив рентгенівський знімок хворої руки та ноги Лесі Українки.

Інтенсивна праця М.П. Косача та О.І. Садовського у галузі рентгенології, яка розпочалася відразу ж після появи у періодиці перших повідомлень про відкриття та застосування Х-променів, дала можливість цим вченим набути досвід фотографування і отримання якісних знімків за допомогою Х-променів. Завдяки цьому Михайло Косач неодноразово проводив навчальні курси для лікарів відповідних спеціальностей.

У фізичному кабінеті Тартуського університету до цього часу збереглися газорозрядні та Х-променеві трубки, виготовлені у 1896 - 1914 рр., а також набір фотографічних знімків 1896 року, виконаних з використанням Х-променів. Їх авторство сучасні дослідники приписують М.П. Косачу.

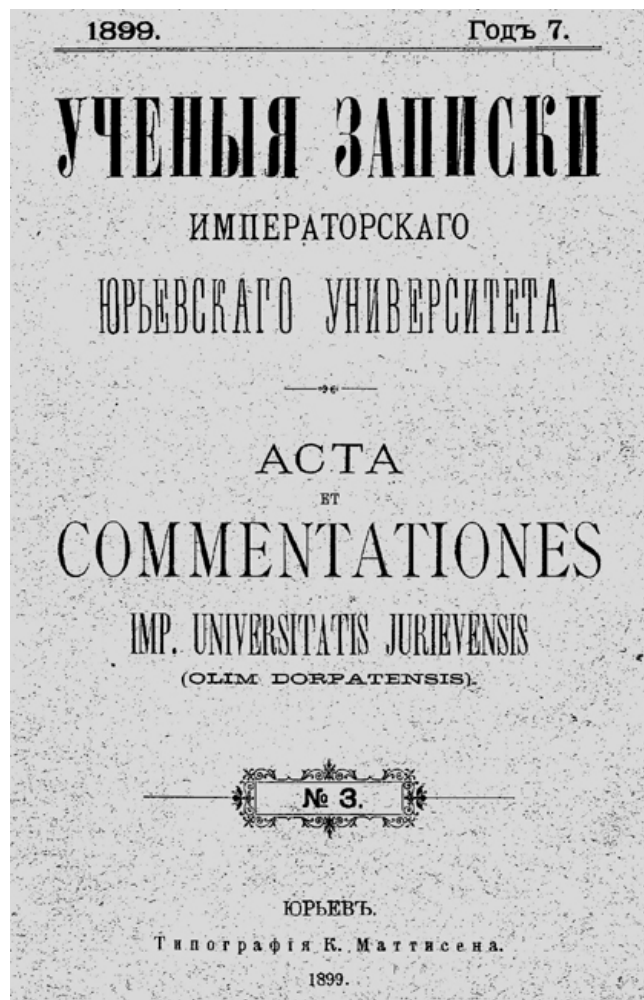
Рентгенівський знімок хворої руки Лесі України, який вірогідно був зроблений Михайлом Косачем.

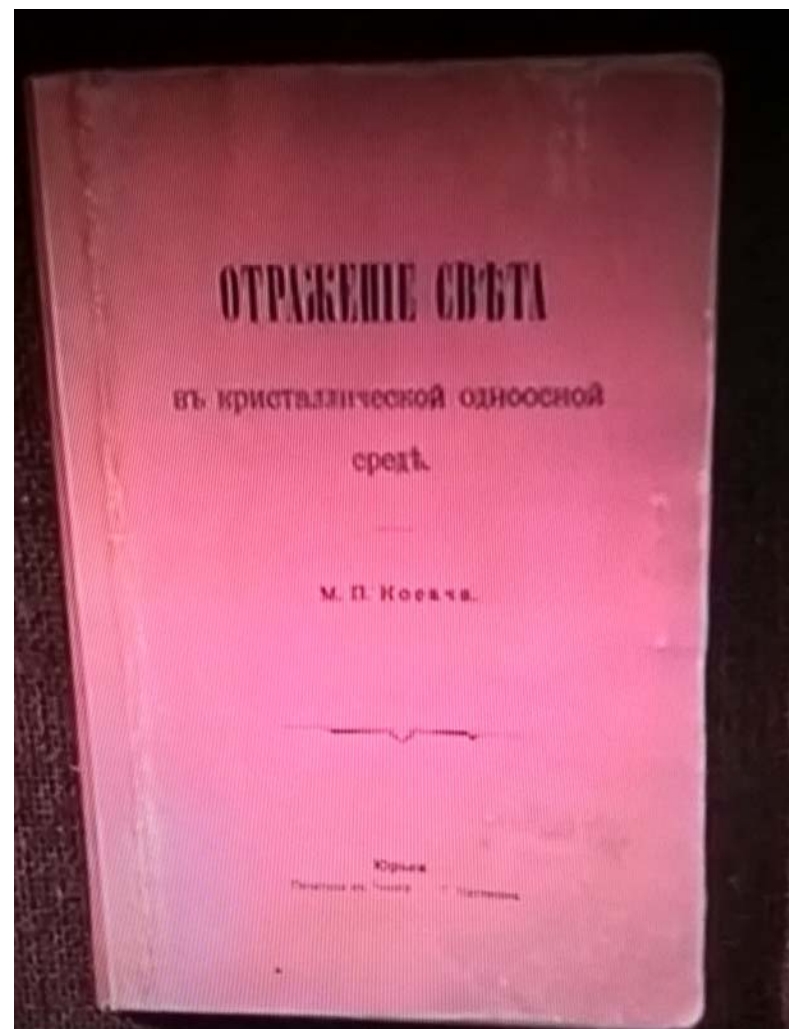
Михайло Косач

Наукові праці, які опублікував Михайло Косач під час роботи в Юріївському університеті, стосуються фізичної оптики, метеорології, фізики електролітів, теоретичної фізики. Він розробляв вимірювальні метеорологічні пристрої, зокрема, неперервний інтегратор сили вітру та його енергії, електричний термограф. Михайло Косач вступив до Товариства природознавців, на засіданні якого виголосив такі наукові доповіді: «Заломлення світла на межі двох одновісних кристалів» та «Спрощена форма машини Атвуда». Університетські колеги відзначали його високу лекторську майстерність.

Титульна сторінка журналу, в якому друкував свої наукові праці Михайло Косач під час роботи в Юрїївському університеті.

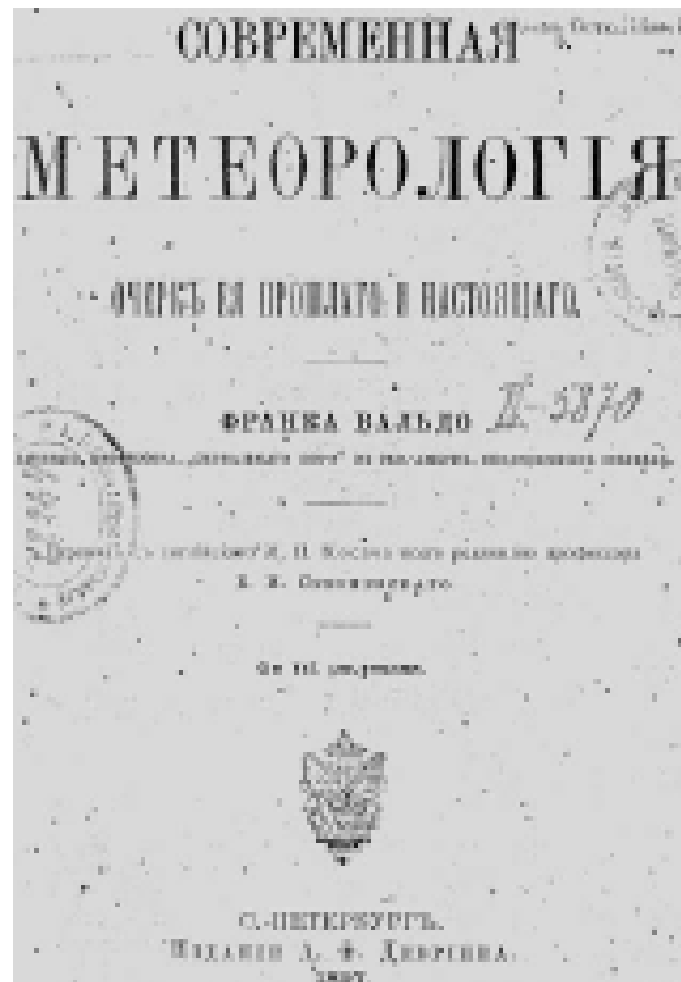
Магістерська дисертація Михайла Косача.

Михайло Косач переклав із англійської мови монографію з метеорології Франка Вальдо й уклав примітки до тексту. (Вийшла з друку у 1897р., у Санкт-Петербурзі).

Михайло Косач

Вальдо Фр. Современная метеорология. Очеркъ ея прошлаго и настоящего. Пер. с англ. М.П. Косача. Подъ ред. В.И.Срезневскаго. С.-Пб: Изданіе А.Ф.Девріена, 1897. 380 с.

Титульна сторінка монографії Франка Вальдо в перекладі з англійської Михайла Косача.

Михайло Косач – приват-доцент Імператорського Харківського університету.

У 1901 р. М.П. Косач був переведений на посаду приват-доцента кафедри фізики і фізичної географії Імператорського Харківського університету. Він швидко адаптувався до нових умов роботи. У Харківському університеті з початком осінньо-зимового семестру 1901-го р. М.П. Косач набув слави блискучого лектора-педагога та здібного ученого-експериментатора. Він читав на кафедрі фізики такі навчальні курси: загальна метеорологія; електростатика; механічна теорія тепла; електродинаміка і електромагнетизм; рентгенівські промені та відразу ж включився в роботу двох знаних університетських наукових товариств: Харківського Математичного товариства та Товариства фізико-хемічних наук, які мали давні традиції. На засіданні Математичного Товариства 01.02.1902 р. М. П. Косач виступив з доповіддю: «Про заломлення світла на границях двох одновісних кристалів».

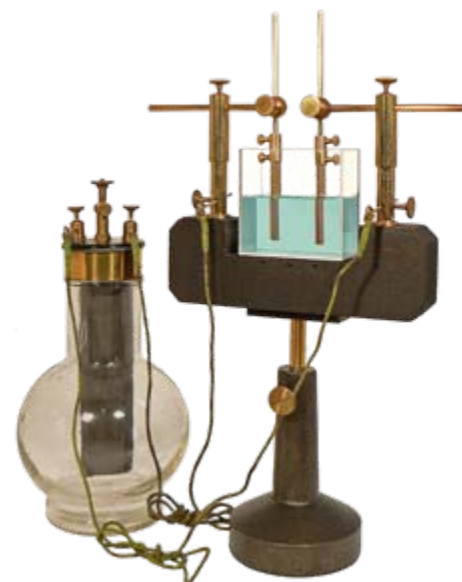
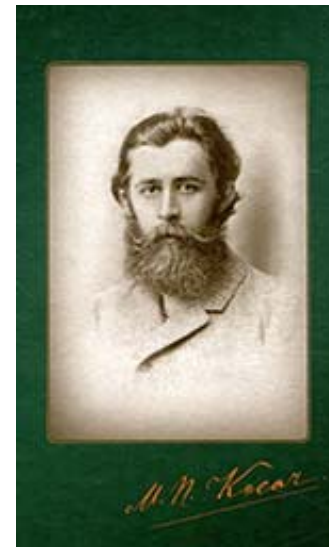

Імператорський Харківський університет. Фото початку ХХ століття.

М.П. Косач з ентузіазмом брався за вивчення властивостей електролітів у зовнішньому магнітному полі, демонстрував експериментальні досліди за допомогою змонтованого ним потужного електромагніта, планував підготувати й захистити докторську дисертацію в галузі фізики електролітів, опублікував перші праці з цієї тематики.

На розширеному засіданні Товариства фізико-хімічних наук при Харківському університеті 21 травня 1902 р. було заслухано доповідь М.П. Косача на тему: «Електроліти в магнітному полі» у присутності 19 членів Товариства. Доповідач зупинився на двох головних моментах: на електродинамічній дії магнітного поля на електроліти та на поясненні явища індукції електричного струму в розчинах електролітів. На той час ці питання ще не були достатньо досліджені експериментально. На засіданні були присутні почесний член Товариства академік М.М. Бекетов та член тогочасної Ради Міністерства народної освіти професор Імператорського Санкт-Петербурзького університету О.Д. Хвольсон.

Прилад для дослідження властивостей електролітів.

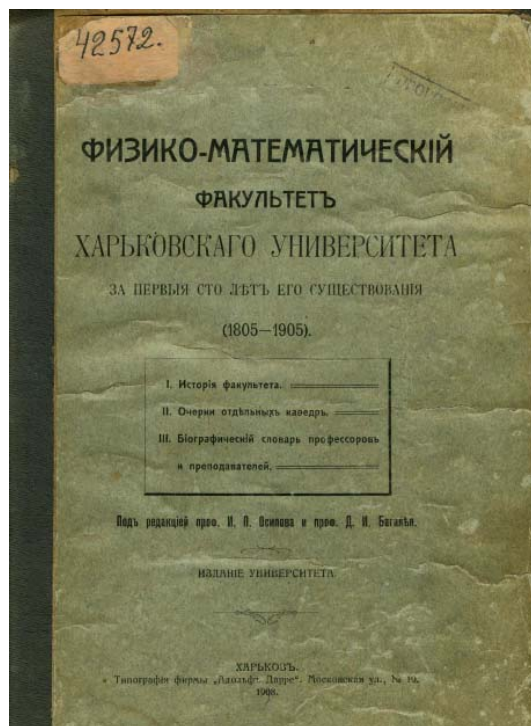
Михайло Петрович Косач – метеоролог Харківського університету

М.П. Косач завідував магнітно-метеорологічним відділенням фізичної лабораторії кафедри фізики та метеорологічною станцією університету. Він друкував огляди та статті на метеорологічну тематику в міжнародному журналі «*Meteorologische Zeitschrift*», який видавався у Відні, у сільськогосподарській харківській газеті та в журналі «*Научное обозрение*». Особливо цінною є його публікація Проекту створення сітки метеостанцій на Слобожанщині. Під цей Проект було виділено фінансування і були розгорнуті відповідні роботи. Тогочасні звіти Харківського університету в наукових «*Записках*» зафіксували відомості про ці події. У звіті директора Головної Фізичної Обсерваторії Імператорської академії наук 17.09.1903 р. сказано: «В Харківській губернії справа, розпочата проф. М.Д. Пильчиковим, успішно продовжується приват-доцентом М.П. Косачем; тут сітка станцій поповнюється за участю земства та інших землевласників».

Косач М.П.

Біографічні дані та інформація про діяльність Михайла Косача, які містяться у оригінальному виданні книги «Опыт истории Харьковского университета // Физико-математический факультет Харьковского университета (1805-1905) за первые сто лет его существования» [1], а також в її репринтному виданні [2].

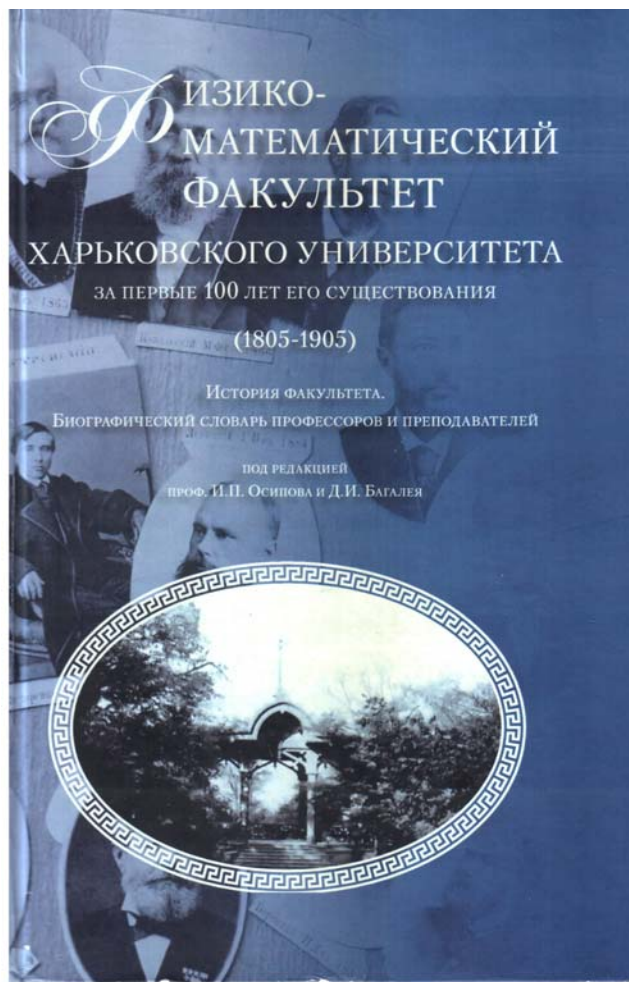
Косачъ, Михаилъ Петровичъ, родился въ 1869 г. 13 июля, въ г. Новоградъ-Волынскій. Первоначальное образование получилъ дома, послѣ чего поступилъ въ 5-й классъ гимназій въ г. Холмъ, Люблинской губерніи. Окончивъ курсъ въ 1888 году съ серебряною медалью, поступилъ въ тотъ же году на математическое отдѣленіе физико-математическаго факультета Кіевскаго университета Св. Владиміра. Въ 1891 году переведенъ въ Дерптскій (нынѣ Юрьевскій) университетъ на тотъ же факультетъ, на отдѣленіе чистой математики. Въ 1894 г. получилъ званіе двѣнадцатилѣтняго студента математики и поступилъ на физическое отдѣленіе физико-математическаго факультета, а въ 1895 году, послѣ представленія сочиненія — «Актиноэлектрическія явленія», получилъ степень кандидата физики. Будучи еще студентомъ, въ 1892 году, исполнилъ обязанности ассистента на публичныхъ техническихъ лекціяхъ кн. Б. Б. Голицына, а съ 1893 — ассистента физическаго кабинета университета сначала по вольному найму, а потомъ, съ 1896 г., въ качествѣ штатнаго. Въ 1896 году былъ приглашенъ на одинъ мѣсяць наблюдателемъ образцовой метеорологической станціи при подьотдѣлѣ метеорологіи на Восточной выставкѣ въ Нижнемъ-Новгородѣ и принималъ участіе въ устройствѣ станціи подьотдѣла. Въ 1897 году сдалъ экзаменъ при физико-математическомъ факультетѣ на званіе преподавателя физики и математики, какое и получилъ въ 1898 году послѣ пробныхъ уроковъ въ Юрьевскомъ реальномъ училищѣ. Въ томъ же 1898 году сдалъ экзаменъ на степень магистра физики. Завѣдуя събѣла электрическаго освѣщенія университета, онъ, по порученію правленія, посѣтилъ въ 1899 г. заводъ Otto Deutz въ Кельнѣ для ознакомленія съ уходомъ за газовыми двигателями и методами ихъ изслѣдованій. Въ 1899 г. сталъ читать математику въ Юрьевскій женской гимназіи имени А. С. Пушкина, а съ 1900 г. физику. Въ 1899 году, послѣ защиты диссертациі pro venia legendi подъ заглавіемъ: «Отраженіе свѣта въ одно-

осмыхъ кристаллахъ», напечатанной въ Ученыхъ Запискахъ Юрьевскаго Университета 1899 г., и чтенія пробной лекціи на тему: «Главныя теоріи электричества въ XIX столѣтіи», былъ принятъ въ число приватъ-доцентовъ Юрьевскаго университета и въ качествѣ таковаго читалъ курсъ — «Вѣдѣнія дѣйствія тока» и публичный курсъ по электричеству. Въ томъ же году былъ избранъ въ число членовъ Общества Естественнагоиспытателей въ Юрьевѣ и читалъ въ немъ доклады: 1) Упрощенная форма Атиудовой машины и 2) Преломленіе свѣта на границѣ двухъ одноосныхъ кристалловъ. Въ томъ же 1899 г. перешелъ приватъ-доцентомъ въ Харьковскій университетъ, гдѣ въ теченіе 1899—1902 годовъ читалъ курсы: общая метеорологія, электростатика, электродинамика и электромагнетизмъ, механическая теорія тепла и Рентгеновы лучи и, кромѣ того, заведывалъ метеорологической станціей университета. Кромѣ того, съ 1902 г. М. П. Косачъ читалъ лекціи общей физики въ Харьковскомъ ветеринарномъ институтѣ и въ 1-й школѣ Харьк. отдѣленія Имп. Русск. Технич. Общества. Въ Юрьевѣ М. П. Косачъ устроилъ электрическій термографъ, нигдѣ не описанный, и выработалъ проектъ интегратора силы вѣтра съ непрерывною записью. О послѣднемъ были сдѣланы имъ докладъ на XI Съѣздѣ русск. естество- и врачей въ 1901 г. въ С.-Петербургѣ, напечатанный въ Дневникѣ Съѣзда. 3 октября 1903 г. М. П. скончался въ г. Харьковѣ послѣ кратковременной болѣзни.

М. П. Косачъ много потрудился для устройства метеорологической събѣла Харьковской губерніи, вступаая въ сношеніе съ земствами и привлекая частныхъ, лишь въ производствѣ метеорологическихъ наблюденій; такъ, имъ организованы наблюденія надъ осадками въ 7 пунктахъ Кромскаго уѣзда и Волчанскаго.

Кромѣ упомянутыхъ выше работъ, М. П. Косачемъ написаннымъ: 1) Къ теоріи града. Извѣст. XI Съѣзда Р. Ест. и Вр. въ С.-Петербургѣ 1901 г.; 2) Über eine Lücke in den Theorien der Wärme und der Temperaturänderung im Boden. Meteorol. Zeitschrift 1902, Heft 8; 3) Заключеніе въ магнитномъ полѣ. Труды Общ. Физ.-Хим. Наукъ при Имп. Харьк. ун-та. 30, 1902; 4) Погода имѣется о предсказаніи погоды Дежневскаго; 5) Die Lage der Truglinie in einer elliptischen Cyclone. Meteorolog. Zeitschr. Heft. 8, 1903.

Е. Роговскій.

ФИЗИКО- МАТЕМАТИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

ХАРЬКОВСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

ЗА ПЕРВЫЕ СТО ЛЕТ ЕГО СУЩЕСТВОВАНИЯ

(1805–1905)

- I. История факультета
- II. Очерки отдельных кафедр
- III. Биографический словарь
профессоров и преподавателей

Под редакцией

проф. И. П. Осипова и проф. Д. И. Багалая

Харьков
2008

Обкладинка та титульна сторінка репринтного видання книги «Опыт истории Харьковского университета // Физико-математический факультет Харьковского университета (1805-1905) за первые сто лет его существования» [2].

Сторінки з репринтного видання [2], в яких наведені біографічні дані та інформація про діяльність Михайла Косача.

Косачъ, Михаилъ Петровичъ, родился въ 1869 г. 13 іюля, въ г. Новоградъ-Волинскѣ. Первоначальное образование получилъ дома, послѣ чего поступилъ въ 5-й классъ гимназій въ г. Холмѣ, Люблинской губерніи. Окончивъ курсъ въ 1888 году съ серебряною медалью, поступилъ въ томъ же году на математическое отдѣленіе физико-математическаго факультета Кіевскаго университета Св. Владиміра. Въ 1891 году перевелся въ Дерптскій (нынѣ Юрьевскій) университетъ на тотъ же факультетъ, на отдѣленіе чистой математики. Въ 1894 г. получилъ званіе дѣйствительнаго студента математики и поступилъ на физическое отдѣленіе физико-математическаго факультета, а въ 1895 году, послѣ представленія сочиненія — «Актинозлектрическія явленія», получилъ степень кандидата физики. Будучи еще студентомъ, въ 1892 году, исполнялъ обязанности ассистента на публичныхъ техническихъ лекціяхъ кн. Б. Б. Голицына, а съ 1893 — ассистента физическаго кабинета университета сначала по вольному найму, а потомъ, съ 1896 г., въ качествѣ штатнаго. Въ 1896 году былъ приглашенъ на одинъ мѣсяцъ наблюдателемъ образцовой метеорологической станціи при подготовкѣ метеорологів на Всероссийской выставкѣ въ Нижнемъ-Новгородѣ и принималъ участіе въ устройствѣ станціи подготовдѣла. Въ 1897 году сдалъ экзаменъ при физико-математическомъ факультетѣ на званіе преподавателя физики и математики, каковое и получилъ въ 1898 году послѣ пробныхъ уроковъ въ Юрьевскомъ реальномъ училищѣ. Въ томъ же 1898 году сдалъ экзаменъ на степень магистра физики. Завѣдуя сѣтью электрическаго освѣщенія университета, онъ, по порученію правленія, посѣтилъ въ 1899 г. заводъ Otto Deutz возлѣ Кельна для ознакомленія съ уходомъ за газовыми двигателями и методами ихъ изслѣдованія. Въ 1899 г. сталъ читать математику въ Юрьевской женской гимназій имени А. С. Пушкина, а съ 1900 г. физику. Въ 1899 году, послѣ защиты диссертациі про *venia legendi* подъ заглавіемъ: „*Отраженіе свѣта въ одно-*

осныхъ кристаллахъ“, напечатанной въ Ученыхъ Запискахъ Юрьевскаго Университета 1899 г., и чтенія пробной лекціи на тему: «Главные теоріи электричества въ XIX столѣтіи», былъ принятъ въ число приватъ-доцентовъ Юрьевскаго университета и въ качествѣ такового читалъ курсъ — «Внѣшнія дѣйствія тока» и публичный курсъ по электричеству. Въ томъ же году былъ избранъ въ число членовъ Общества Естествоиспытателей въ Юрьевѣ и читалъ въ немъ доклады: 1) Упрощенная форма Атвудовой машины и 2) Преломленіе свѣта на границѣ двухъ одноосныхъ кристалловъ. Въ томъ же 1899 г. перешелъ приватъ-доцентомъ въ Харьковскій университетъ, гдѣ въ теченіе 1899—1902 годовъ читалъ курсы: общая метеорологія, электростатика, электродинамика и электромагнетизмъ, механическая теорія тепла и Рентгеновы лучи и, кромѣ того, завѣдывалъ метеорологической станціей университета. Кромѣ того, съ 1902 г. М. П. Косачъ читалъ лекціи общей физики въ Харьковскомъ ветеринарномъ институтѣ и въ 1-й школѣ Харьк. отдѣленія Имп. Русск. Технич. Общества. Въ Юрьевѣ М. П. Косачъ устроилъ электрическій термографъ, нигдѣ не описанный, и выработалъ проектъ интегратора силы вѣтра съ непрерывною записью. О послѣднемъ былъ сдѣланъ имъ докладъ на XI Съѣздѣ русск. естеств. и врачей въ 1901 г. въ С.-Петербургѣ, напечатанный въ Дневникѣ Съѣзда. 3 октября 1903 г. М. П. скончался въ г. Харьковѣ послѣ кратковременной болѣзни.

М. П. Косачъ много потрудился для устройства метеорологической сѣти Харьковской губерніи, вступая въ сношеніе съ земствами и привлекая частныхъ лицъ къ производству метеорологическихъ наблюденій; такъ, имъ организованы наблюденія надъ осадками въ 7 пунктахъ Кромскаго уѣзда и Волчанскаго.

Кромѣ указанныхъ выше работъ, М. П. Косачемъ напечатаны: 1) Къ теоріи града. Извѣст. XI Съѣзда Р. Ест. и Вр. въ С.-Петербургѣ 1901 г.; 2) Über eine Lücke in den Theorien der Wärme und der Temperaturänderung im Boden. Meteorol. Zeitschrift 1902, Heft 8; 3) Электролитъ въ магнитномъ полѣ. Труды Общ. Физ.-Хим. Наукъ при Имп. Харьк. ун-в. 30, 1902; 4) Нѣсколько замѣтокъ о предсказаніи погоды Демьянскаго; 5) Die Lage der Troglinie in einer elliptischen Cyclone. Meteorolog. Zeitschr. Heft. 8, 1903.

Е. Роговскій.

Михайло Косач

Гезерочка
Видана отъ Императорскаго Харьковскаго Ун-
1902го года Марта мѣсяца 7го дня.
Видошлнхъ книжки: Имя, анкетъ,
1) Имя: Михаилъ Фѣдоровичъ Косачъ
2) Званіе: Приватъ-Доцентъ Харьковскаго Ун-вер-
ситета
3) Время рожденія: 15 Июня 1869 года

**Довідка, яка була видана Михайлу Косачу
про те, що він безстроково може
користуватись книгою з бібліотеки
Імператорського Харківського університету.**

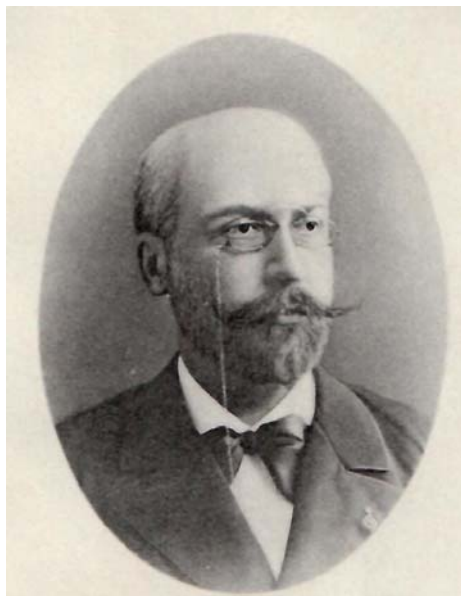
Фізичний кабінет Імператорського Харківського університету, в якому працював Михайло Косач.

**Метеорологічна станція Імператорського Харківського університету.
Фото початку XX століття.**

Вчені, з якими спілкувався та співпрацював Михайло Косач під час роботи у Харківському університеті.

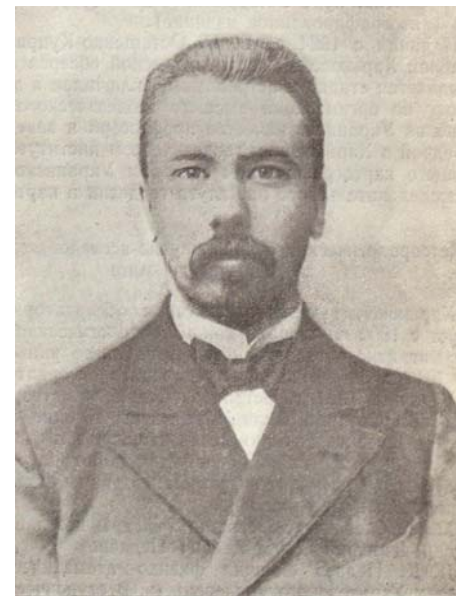
Пильчиков М.Д.

**Видатний фізик,
завідувач кафедри фізики
та фізичного кабінету
Харківського
технологічного інституту
Імператора Олександра III.**

Грузинцев О.П.

**Завідувач фізичного
кабінету Імператорського
Харківського
університету.**

Педасєв Д.К.

**Працівник
метеорологічної
станції
Імператорського
Харківського
університету.**

Екран для підсилення фотографічної дії рентгенівських променів, лампа Пулюя та рентгенівський фотознімок жіночої руки з колекції фізичного кабінету Харківського університету. Кінець XIX – початок XX століття.

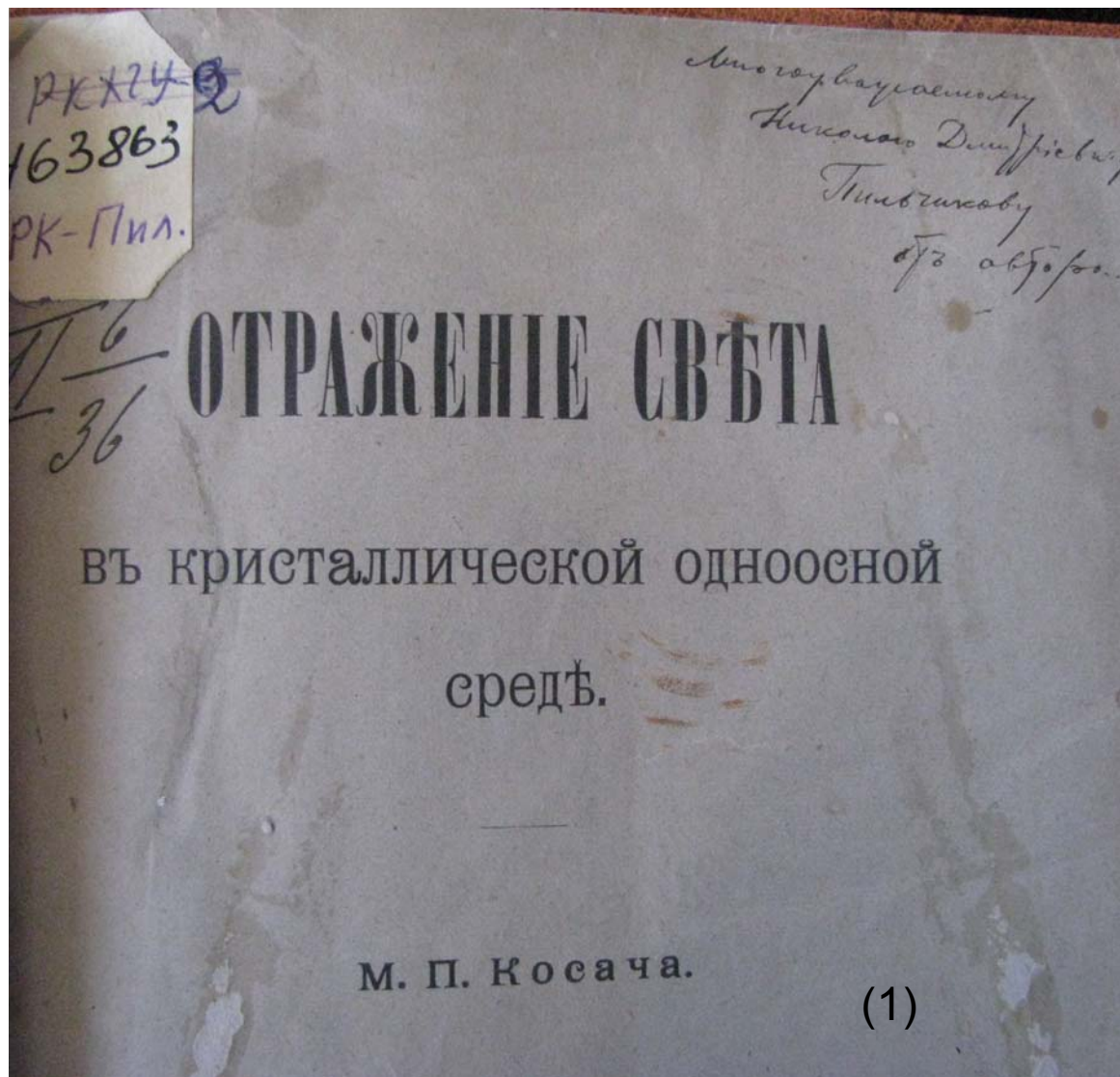
Обладнання для дослідження явища поляризації світла. З колекції фізичного кабінету Харківського університету.

Рентгенівська трубка. Кінець XIX – початок XX століття.

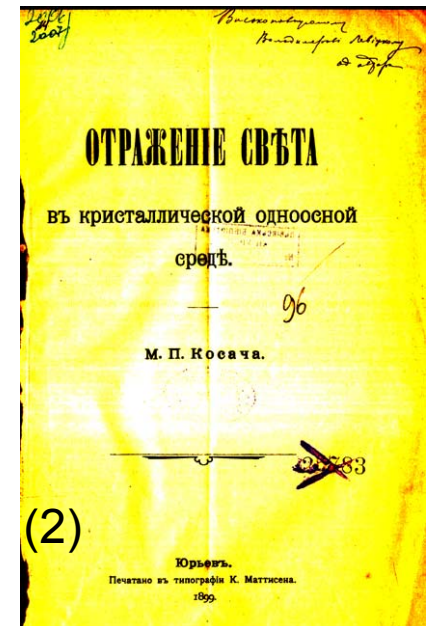

Метеорологічні прилади для вимірювання напрямку та швидкості вітру з колекції фізичного кабінету Харківського університету.

(1)

Титульні сторінки статті Михайла Косача з дарчими написами М. Д. Пильчикову (1) та В. Й. Левицькому, професору Львівського університету. (2).

(2)

ЖУРНАЛЪ
РУССКАГО
ФИЗИКО-ХИМИЧЕСКАГО ОБЩЕСТВА

при Императорскомъ С.-Петербургскомъ Университетѣ.

Съ 1869 по 1900 годъ подъ редакціей Н. А. Меншуткина.

Косачъ, М. П. «Къ теоріи града».

Цѣль моего сообщенія предложить вниманію гг. членовъ Съѣзда не ту или другую теорію, а лишь нѣсколько соображеній относительно одного чисто механическаго фактора, съ которымъ, по моему мнѣнію, должна считаться каждая теорія града. Наибольшее затрудненіе для всѣхъ теорій представляетъ разъясненіе механизма медленнаго паденія градинъ въ облачныхъ высяхъ. Большинство теорій предполагаетъ одну общую причину: сильный восходящій потокъ воздуха, увлекающій за собой градъ вверхъ или болѣе или менѣе сильно тормозящій паденіе.

Михайло Косач

**Повідомлення «До теорії граду»,
опубліковане Михайлом Косачем в Журналі
російського фізико-хімічного товариства.**

METEOROLOGISCHE ZEITSCHRIFT

HERAUSGEGEBEN

IM AUFTRAG DER

ÖSTERREICHISCHEN GESELLSCHAFT FÜR METEOROLOGIE

UND DER

DEUTSCHEN METEOROLOGISCHEN GESELLSCHAFT

REDIGIERT

VON

DR. J. HANN

UND

DR. G. HELLMANN

WIEN, HOUS WARTS

BERLIN, MEY, EDITION

Zwanzigster Jahrgang.

XXXVIII. Bd. der »Zeitschrift der Österr. Ges. für Meteorologie«

1903.

Mit 1 Tafel und mit Abbildungen im Texte.

WIEN

VERLAG VON ED. HÖZEL

IVa, Loatsgasse 8.

HERAUSGEBEN PROF. DR. J. M. PRINZNER.

1902. TRAVAUX T. XXX.

de la société des sciences physico-chimiques

(à l'Université de Kharkoff).

ТРУДЫ

ОБЩЕСТВА ФИЗИКО-ХИМИЧЕСКИХ НАУКЪ

при ИМПЕРАТОРСКОМЪ Харьковскомъ Университетѣ.

Годъ XXX.

ОТЧЕТЫ О ЗАСѢДАНІЯХЪ

въ 1902 г.

ХАРЬКОВЪ.

Типографія Адольфа Дарре, Московская, № 19.
1903.

**Титульні сторінки
журналів, в яких були
опубліковані наукові
праці Михайла Косача.**

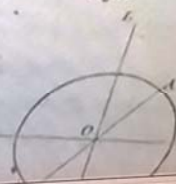
**Сторінки статей та
повідомлень, які були
опубліковані Михайлом
Косачем під час роботи в
Харківському університеті.**

Die Lage der Troglinie¹⁾ in einer elliptischen Zyklone.

Von Michael Kossatsch, Privatdozent der Universität Charkow.

Im allgemeinsten Falle wird eine elliptische Zyklone von einer Anzahl der elliptischen Isobaren, welche exzentrisch liegen und dieselbe Bewegungsrichtung haben, gebildet. Die Bewegungsrichtung bildet gewöhnlich einen spitzen Winkel mit der großen Ellipsenachse²⁾. Um die Lage der Troglinie zu bestimmen, muß man diejenigen Punkte der Isobaren finden, welche beim Vorübergang der Zyklone für den betreffenden Beobachtungsort das Minimum des Druckes geben werden. Solch ein Punkt wird für eine bestimmte Isobare gefunden, wenn man zu dieser Isobare eine der P-

Fig. 1.

eine rein konduktive Theorie der Temperatur- vollkommen trockenen oder vollkommen nassen a letztem Fall aber nur bis $t=0^{\circ}$; sobald die muss der Schmelzprocess in Betracht genommen entsprechend verschieden genommen werden: eine andere für die warme über 0° .

Michael Kossatsch, Privat-Dozent.

theilung der magnetischen Deklination und n den Comptes Rendus, Tome CXXXIII, Nr. 22 wird eine Note von E. Mathias über die Ver-dination für den 1. Januar 1896 mitgetheilt. Die wischen einem beliebigen Ort X und dem Obser-

У Харкові Михайло Косач з дружиною Олександрою та дочкою Євгенією проживали у найманій квартирі в будинку за адресою вул. Зміївська 1 (зараз це проспект Гагаріна).

Михайло Косач з дружиною в домашній обстановці.

Михайло Петрович Косач, літературна діяльність

Літературну діяльність розпочав перекладами із російської М. Гоголя («Вечори на хуторі біля Диканьки», 1885, разом з Лесею Українкою) та В. Короленка («У великодну ніч»), польської (деякі твори Г. Сенкевича), англійської (Ф. Брет-Гарта) мов.

Входив до літературного гуртка «Плеяда». Журналах «Зоря» та «Житє і слово» опублікував низку оповідань: «Різдво під Хрестом Полудневим» (1889); «На огнище прогресу» (*Посвящую моїй матері*) (1891); «Владарі світу», «Хмара», «Погибель світу», «Сни», «Отрок (*Дума в прозі*)», «Сон пана Асистента», «Метелики», «Вовкулаки», «Гість», «Що?», «Нікуди» (усі 1894–1897) та інші. І. Франко відзначив Косача як здібного новеліста. 1892 р. записав у с. Колодяжне Новоград-Волин. повіту (нині Ковел. р-ну Волин. обл.) від лірника три «божественні» та одну гумористичну («Як заєць женився») пісні. Цікавився етнографією.

- Р.С.1. «Плеяда» — літературний гурток української молоді у 1888-1893 роках.
- Р.С.2. «Зоря» — літературно-науковий та громадсько-культурний часопис-двотижневик, що виходив протягом (1880-1897) у Львові (Австро-Угорщина).
- Р.С.3. «Житє і слово» — літературно-художній та громадсько-політичний часопис, що виходив у Львові (1894-97) за редакцією Івана Франка, спочатку раз на два місяці, а з липня 1896 — щомісяця.

У вільний від роботи час Михайло Косач займався фотографією, зокрема виготовленням стереофотозображень.

**Морський краєвид.
Фотографія, знята
Михайлом Косачем.**

**Пристрій, який Михайло
Косач використовував
для перегляду
стереофотографій.**

Смерть Михайла Петровича Косача

Могила
М.П. Косач

Помер передчасно і несподівано 3 (16) жовтня 1903 від шигельозу (бактеріальної дизентерії) на 35-му році життя. Останні п'ять днів його минули в мареннях у харківській лікарні. Панахида відбулася 5 (18) жовтня в Антоніївській університетській церкві. 7 (20) жовтня 1903 року домовину з тілом спочилого урочисто везли екіпажем Алчевських на залізничний вокзал Харкова.

Проводжати улюбленого викладача пішли студенти, професори Харківського університету, друзі, знайомі, соратники покійного, а також майже в повному складі студенти Ветеринарного інституту, де він викладав загальну фізику.

На старому Байковому кладовищі в Києві батько, П.А. Косач, купив велике місце та поставив залізну огорожу. Тут 9 (22) жовтня 1903 року під кронами високих акацій поховали Михайла Косача. Поруч із ним згодом було поховано і родину.

Висновок из метрической книги

Часть первая

О умерших за 1903 годъ,

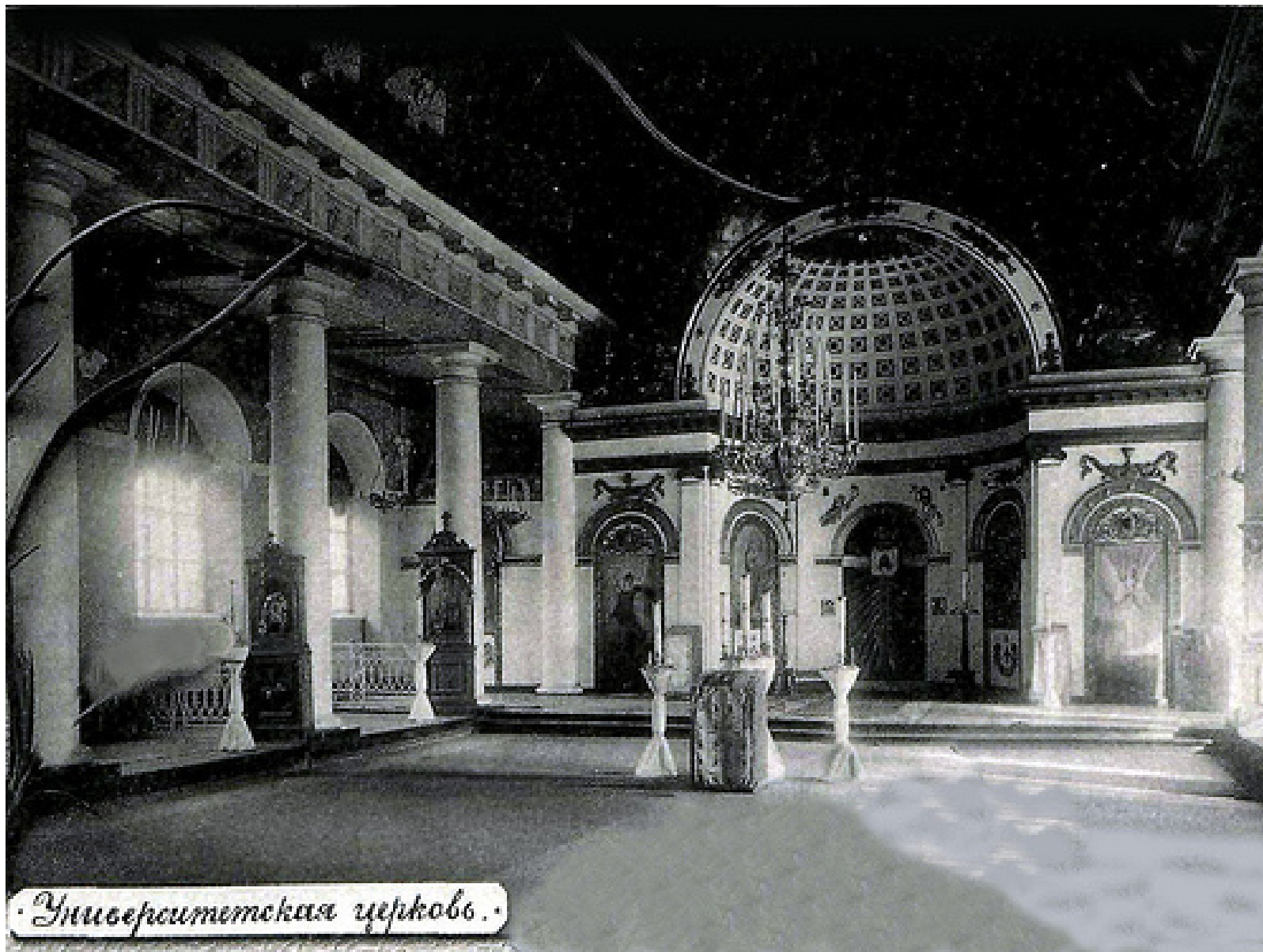
выданных приходами Антоніевской Университетской церкви

и метрической книги, о умерших за то же самое время (1903) годъ.

Умер	Место рожд.	Звание, чин, родъ службы	Возраст умер.	Возраст умер.	Кто похоронен. Кто совершил похороны.
Жена	Вдова Анна	Императорского Харьковского	34	-	Видо
01	3	5	Университет	Дизонтор	Хар. Университет
			Тривати доцента		отъ 4 октября с.г. за
			Институтариан		№9 Св.миссии
			Сод.миссия		Уд.миссия

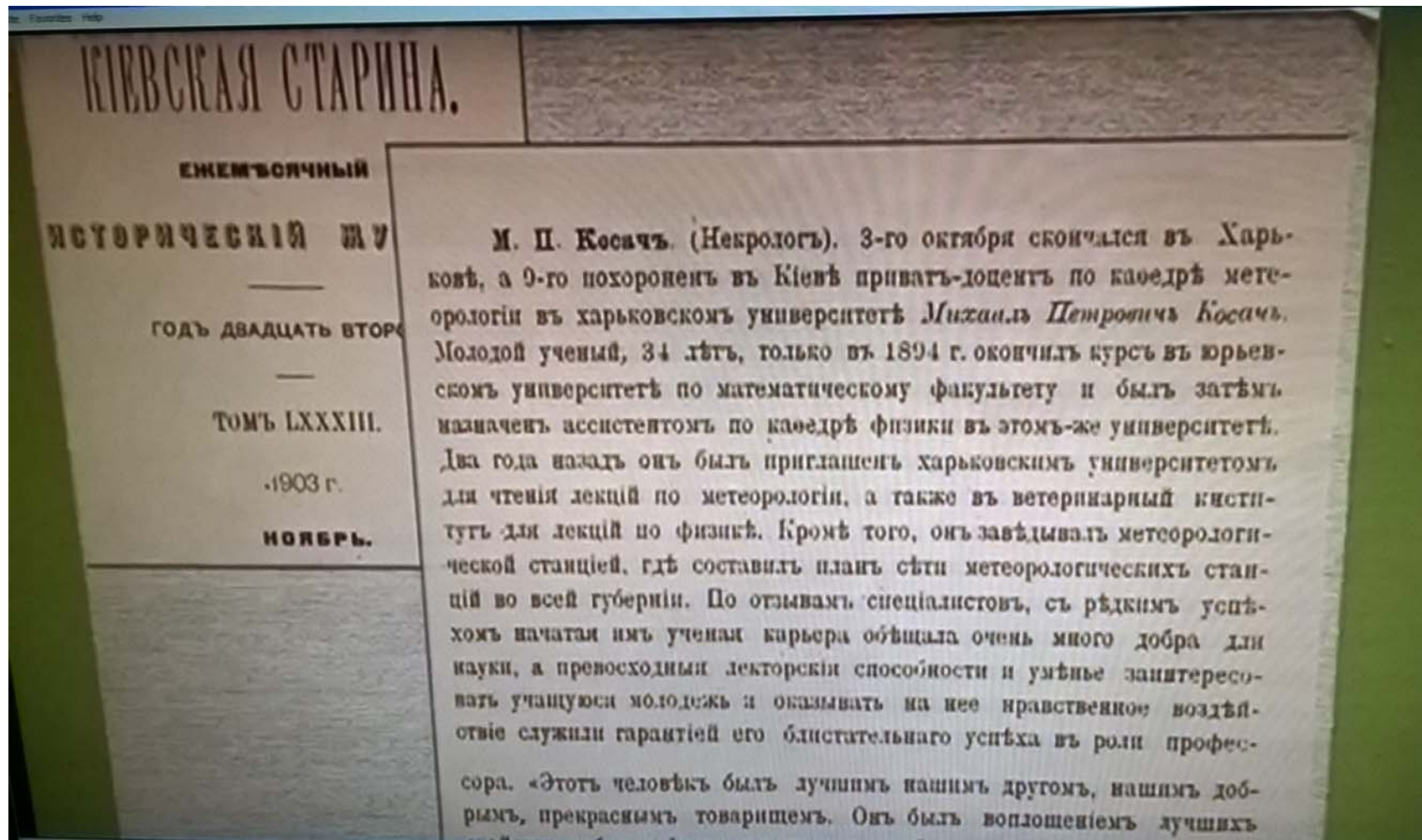
Сторінка з метричної книги Антоніївської університетської церкви, в якій є запис про смерть Михайла Косача.

Университетская церковь.

Антоніївська церква Імператорського Харківського університету, в якій 5(18) жовтня 1903 р. відбулася поминальна панахида по Михайлу Косачу.

Некролог на смерть М.П. Косача, який був опублікований в газеті «Київська старина».

Могила Михайла Косача на Байковому кладовищі у м. Києві.

Післямова

Михайло Петрович Косач – усебічно обдарована особистість, талановитий і високоосвічений фізик, який поєднував природодослідницьку, викладацьку і винахідницьку працю з перекладацькою та літературною діяльністю.

Як зазначає у своїй науковій праці [10] Володимир Шевчук : «Михайло Косач як перспективний вчений тримав у полі зору складні фундаментальні фізичні явища мікро- і макросвіту. Його наукові досягнення після тривалого забуття стають надбанням сучасного поступу знань проприроду. Малознане ім'я на батьківщині вивчається та популяризується».

Список використаної літератури та інших інформаційних джерел.

1. Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского Юрьевского, бывшего Дерптского университета за сто лет его существования (1802-1902) / под ред. Г. В. Левицкого. – Юрьев: Типография К. Маттисена, 1902. – Т. I. – 674 с.
2. Багалея Д.И. Опыт истории Харьковского университета // Физико-математический факультет Харьковского университета (1805-1905) за первые сто лет его существования / Под ред. И.И. Осипова, Д.И. Багалея. – Харьков: Типография Адольфа Дорре, 1908.
3. Багалея Д.И. Опыт истории Харьковского университета // Физико-математический факультет Харьковского университета (1805-1905) за первые сто лет его существования / Под ред. И.И. Осипова, Д.И. Багалея. Репринтное издание. – Харьков: «Издательство САГА», 2008.
3. Полякова Н.Л. Физика в Харьковском университете от его основания до Великой Октябрьской Социалистической революции // Ученые записки Харьковского ун-та. – 1955. – Т.5.- С. 5-55.
4. Лемлейн Г.А. Воспоминания о кафедре физики Харьковского университета и о моей работе на ней с 1902 по 1906 гг. // Ученые записки Харьковского ун-та. – 1955. – Т.5. – С. 52-55.
5. Хижковий В.П. Нариси історії кафедри експериментальної фізики. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2004. – 73 с.

6. Харьковский государственный университет имени А.М. Горького за 150 лет.– Х.: Издательство Харьковского университета, 1955. – 386 с.
7. Хорунжий Ю.М. Косач Михайло Петрович // Енциклопедія сучасної України. К., 2003–2019.
- 8 Володимир Шевчук. Фізик-дослідник Михайло Косач (до 150-ліття дня народження). Режим доступу: <https://zolotapektoral.te.ua/фізик-дослідник-михайло-косач-до-150-літ/>
9. Володимир Шевчук. Природодослідник Михайло Косач // Фізичний збірник НТШ. – Т. 8. – 2011 р. – С. 613- 630.
10. Исаков С. Косач М.П. в Эстонии // Ученые записки Тартусского университета. – 1958. – Вып. 65.
11. Хорунжий Ю.М., Ісаков С. Серце, яке жадало дії // Вітчизна. – 1984. – № 8.
12. Левицький І. Ю., Байназаров А. М. Два століття пізнаємо землю: З історії кафедри фізичної географії та картографії ХНУ імені В.Н. Каразіна. – Х., 2005.
13. Український геній Михайла Косача. Документальний фільм / Автор сценарію і режисер Марія Андрушко, редактор Ольга Куліш, оператор-постановник Валерій Фетисов, асистент оператора Микола Шабала, художник-графік Микола Кушнірук, запис звуку у студії Світлана Рибальченко. Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=zis5v_SISxU&t=1721s

Р.С. Укладачі презентації: В.П. Пойда, В.П. Хижковий.

